

videre Lenins arbejderaristokratitese og en venstreradikal læges underlige synspunkter om en basal modsætning mellem faglærte og ufaglærte arbejdere. Han ender med at identificere en reformistisk med en borgerlig arbejderbevægelse (s. 140). Bogen afsluttes med to dokumentariske bilag, nemlig anklagerens indlæg mod Fleron 1882 og Flerons artikel »Hvad der menes med betegnelsen: Socialrevolutionær« fra 1881.

Mens bogen i sit personalhistoriske afsnit og i fremstillingen af den statslige repression mod arbejderbevægelsen er udmærket og også bringer nyt om hele dette mellemspil i den danske arbejderbevægelses udvikling – den socialrevolutionære bevægelse har været så godt som ukendt inklusive dens internationale baggrund – så er den mislykket på det punkt hvor Engbergs hovedinteresse lå: forsøget på at analysere det danske Socialdemokratis første formulering af sin reformistiske taktik. Det skyldes især 2 ting: 1) koncentrationen om nogle få måneder i 1881 og 2) den altfor snævre opfattelse af reformistisk hhv. revolutionær politik.

Ganske vist går Engberg tilbage til perioden 1871–1880, men han formår ikke virkelig at forstå den modsætningsfyldte *udvikling* af arbejderbevægelsen i dette årti. Han har ikke taget hensyn til, at årene 1871–72 er afslutningen af en umiddelbart revolutionær periode i den europæiske (arbejderbevægelses) historie, og at taktikken i disse år derfor nødvendigvis måtte være en anden end senere. Han har ikke gjort sig klart, at det centrale i den faglige bevægelses udvikling i denne periode er den principielle overvindelse af de laugsprægede traditioner. Fagbevægelsen har siden da været arbejderklassens organisationer, har bekendt sig til socialistiske principper (Göteborg-kongressen 1886) til trods for at enkelte traditioner fra laugstiden kan have overlevet. Han har ikke understreget, at modsætningen mellem faglærte og ufaglærte er en modsætning i arbejderklassen og ikke mellem to forskellige klasser.

Engberg går åbenbart ud fra en principiel modsætning mellem reform og revolution. Som Luxemburg udførligt påviste under reformismestriden i 1899, er der i virkeligheden en dialektisk enhed mellem de to begreber, som desuden er historisk bestemte. Identificeringen af borgerlig og reformistisk arbejderbevægelse med hinanden viser også, at Engberg ikke er klar over, at reformismen også har en overvindelse af det bestående samfund som mål. At det er en ideologi er en anden sag.

Engberg reflekterer iøvrigt ikke den kendsgerning at 1880'ernes anden halvdel var kendetegnet af, at der blev sat et stortilet forsøg igang for at udbrede kendskabet til marxismen i Danmark, der bl. a. betød, at »Kapitalen« blev oversat til dansk (bd. 1 1885, bd. 2 1887) som et af de 8 første sprog dette værk blev oversat til. Det var den efter Engbergs opfattelse borgerlige arbejderbevægelse, der gjorde denne indsats og førte udviklingen videre frem. Til trods for disse indvendinger mod Engbergs bog, er det en læseværdig bog, som udvider kendskabet til arbejderbevægelsens udvikling i Danmark.

Gerd Callesen

Carl-Axel Gemzell: Organization, Conflict and Innovation. A Study of German Naval Strategic Planning, 1888–1940. Lund Studies in International History. Scandinavian University Books 1973. Lund, Esselte Studium 1973. 448 s. S.kr. 115:–.

Carl-Axel Gemzells bog ligger i mange måder i forlængelse af hans disputatsarbejde, »Raeder, Hitler und Skandinavien«. Den er imidlertid langt mere end en historisk studie. Den er som den tidligere bog også en strategisk studie af relevans for skandinaviske forhold. Den er tillige en organisationsteoretisk studie og en politologisk studie med hovedvægten lagt på konfliktspektet.

Historisk set er afsnittet om den søstrategiske tænknings udvikling inden for den tyske marine blevet omfattende, og som det synes, autoritativt udvidet i forhold til tidligere. Behandlingen er ført tilbage til den tyske flådes grundlæggelse, og man går sikkert ikke meget fejl, hvis man heri ser en konsekvens af diskussionen om den første bog. Udvidelsen i modsat retning op til 9. april 1940 har ikke samme originale karakter, omend detaljer føjes til. Her vil jeg særligt pege på fremdragelsen af Wolf Junges memorandum om erhvervelse af baser i Norge af 20.10.1939, et dokument som jeg selv fandt for nogle år siden under arkivstudier i Freiburg. Det supplerer fint forfatterens tidligere fremstilling.

Forfatterens hovedtese er, at nye ideer er midler i magtkampen mellem individer, bureaukratier, partier, stater og klasser, og at deres opkomst og udvikling betinges af indre og ydre konjunkturer, forstået som konflikt- og samarbejdsdimensioner på mange niveauer. Et eksempel er von Tirpitz ideer om et »Entscheidungsschlacht«, der baserede sig på anvendelsen af slagskibe til forskel fra de toneangivende kredsens koncentration omkring krydserkrigen. Dette var midlet for ham til at indgå i magtfulde alliancer vendt mod Reichsmarineamt og derigennem midlet for hans egen opstigen til den centrale position i hierarkiet.

Nye inden- og udenrigspolitiske konjunkturer førte til nye ideer, der vendtes mod Tirpitz i perioden før og under 1. verdenskrig og svækkede hans stilling. Nye angrebsmål formuleredes og nye former for søkrig rykkede i forgrunden, eksempelvis ubådskrigen, der blev grebet af Tirpitz som en mulighed for at styrke sin position, da det viste sig umuligt at komme igennem med de ideer, som han havde opbygget sin magtposition på, tilintetgørelsesslaget. Også krydserkrigen rykkede ind på arenaen igen og disse nye kampformer vendt mod fjendens kommunikationsveje til søs førte ekspansionsønsker med sig, flådestøttepunkter langs den franske kanalkyst, Danmark, Norge, Færøerne, Azorerne, Dakar og Tahiti.

Perioden efter 1. verdenskrig var i begyndelsen domineret af en genoptagelse af tanken om tilintetgørelsesslaget i Østersøen vendt mod Polen og Frankrig. Gradvist vendte imidlertid ideerne om en kamp om søveje tilbage, der så stærkt er knyttet til navne som Trotha og Wegener. De blev taget op af admiral Raeder fra 1928 og førte til ideen om en sådan form for søkrig ført ved hjælp af hurtige slagskibe (lommeflagskibe). Med logisk nødvendighed førte dette til ønsker om erhvervelse af flådestøttepunkter, der under de foreliggende forhold med hovedmodstanderne Sovjet og Frankrig tænkes etableret på den iberiske halvø og i Finland.

Udviklingen gjorde, at England fra 1938 blev inddraget i den operative planlægning som en hovedmodstander, og dermed blev igen Danmark-Norge og Frankrigs nordlige kystbælte til Brest aktuelle i ekspansionsplanerne. Det sidste alternativ blev foretrukket som det mest effektive, men som bekendt blev det nordiske alternativ realiseret først. Typisk var denne aktion netop et middel i en magtkamp mellem værnene i Tyskland, der forbandtes med den internationale konflikt, og egnet til at styrke flåden over for en kombination af modstandere.¹

Som strategisk studie har bogen både historisk og aktuel interesse. Den giver i sammenhæng en interessant fremstilling af Tysklands skiftende interesse for det nordiske område, der udfylder hullerne i de mere sporadiske fremstillinger heraf, som foreligger. For Danmarks vedkommende skabes der sammenhæng imellem Troels Finks, Branners, mine egne og Viggo Sjøkvists behandlinger af emnet. Tilsvarende suppleres den svenske udenrigspolitiske serie, samt finske og norske fremstillinger. Fremstillingen viser, at en række be-

¹ Se hertil Ib Damgaard Petersen, Aksen OKW-OKM. HT 12. r. II. 1963-66.

grænsninger på militærpolitikens område, trods teknologisk udvikling, har en overordentlig konstans over tid. Jeg har selv peget på en række træk i den danske strategiske situation, der er fælles for perioder med tilnærmelsesvis identiske internationale konstellationer. Vi finder her en dybtgående dokumentation af dette forhold i sammenhæng med sæt af politiske og sociale begrænsninger, der varierer med samfundsudvikling og politiske konstellationer.

Forsøget på at anlægge organisationsteoretiske, systemteoretiske og politologiske synsvinkler på materialet er en logisk videreudvikling af tankegangen bag »Raeder, Hitler und Skandinavien«, at historisk materiale med fordel lader sig studere i form af systemer. Metodisk begrundes anvendelsen af en kvalitativ metode, der i højere grad bygger på en forståelse af meningen i en række relationer end på visse kvantificerbare størrelser. I teoretisk sammenhæng opfattes værket sigte som heuristisk. Et mangesidet, dybtgående teoretisk studium er her kombineret med det omfattende studium af arkivalisk materiale.

Hovedvægten er lagt på innovationsaspektets relation til konfliktteorien, hvor Dahrendorff, Coser, Vaughan og Archer spiller den centrale rolle. Det er med andre ord konflikten som den dynamiske faktor i samfundsudviklingen, der her er trukket frem og direkte relateret til udviklingen i den tyske søstrategiske tænkning. Dette fører over i grundsynspunktet, at et sammenholdende perspektiv kan fremskaffes ved at se den strategiske tænkningens udvikling som innovationer, affødt af konflikt imellem personer, grupper og nationer; konfliktrelationer som på ejendommelig måde forbindes på kryds og tværs ad tidsaksen og fra niveau til niveau. Forståelsen af dette overspil nås ved at se på ideerne som sammenholdende elementer i koalitioner, der udformes for at fremme den ene eller den anden gruppes mål i en stadigt forløbende magtkamp på alle niveauer. Innovationen ses som den afhængige variabel, som i hvert afsnit af bogen får en selvstændig præsentation. Dernæst søges innovationen forklaret ved at blive sat i relation til såvel intern, som ekstern konflikt, samt en kombination af begge.

Studien rummer imidlertid sin egen dynamik, idet resultater opnået i de indledende afsnit fører til ændringer i tyngdepunktet, der forlægges imod innovationens rolle som forbindende led imellem konflikter og samspillet mellem organisationen, innovationen og omgivelserne. Mere specifikt påpeges en gensidig relation imellem innovation, konflikt og gruppedannelse. Det systemteoretiske aspekt er ikke formaliseret og indgår først og fremmest som en tænkemåde med speciel vægt på feedback.

En række af de teoretiske forfattere indgår på mikro- og makroniveau som et sæt af supplerende teorier underordnet det generelle konfliktperspektiv. I denne sammenhæng optræder de som basis for delforklaringer. Dette er i samklang med almindelig historisk arbejdsmåde. Nogen systematisk anvendelse forsøges ikke på dette niveau. Resultaterne af arbejdet udmøntes i fire grundantagelser, der indleder arbejdet, men ligesåvel kunne være anbragt som konklusioner: *At* organisationen tenderer mod at holde innovationen inden for snævert afgrænsede rammer, der fungerer som barrierer mod innovation. *At* det omgivende sociale system påtvang flåden som organisation begrænsninger i den innovative proces, som måtte brydes, efter at flåden som organisation selv havde lagt sig fast på strategisk innovation. *At* konflikt er en social proces, hvorved de interne og eksterne barrierer imod innovation kan nedbrydes, og at den fungerer som en grundlæggende motiverende faktor. *At* der er en intim sammenhæng imellem den søstrategiske planlægning og et netværk af sociale konflikter på forskelligt niveau.

Hvis det teoretiske udgangspunkt tages for givet, må man konstatere, at der er omfattende belæg i værket for disse teser. For mig at se udmøntes erfaringerne i studien heuristisk set bedst i »spiralmodellen« s. 250, hvorimod påvisningen af den gensidige relation imellem hovedbegreberne næppe kan tillægges samme værdi, al den stund system-

teorien peger på kompleksiteten i sociokulturelle systemer, hvorved blandt andet forstås den intime sammenhæng imellem alle dele af det betragtede hele.

Jeg føler mig i denne sammenhæng fristet til at påpege, at selv anvendelsen af en kvalitativ metode vil fordrer en graduering af relationsforhold efter en ordinalskala. Næsten al historisk fremstilling hviler på sådanne gradueringer af faktorerens betydning. En systematisk anvendelse af denne information i en teoretisk sammenhæng vil med fordel kunne udnyttes og ville gøre heuristikken langt mere righoldig. Man kunne tænke sig, at specifikationer af sådanne parametre ville have vist, at under visse betingelser førte innovationer til mindre kraftige konflikter etc.

Ingen, der har opholdt sig nogle år i et universitetshierarki vil underkende den fundamentale realisme i den model, som forfatteren anvender. Videnskabelige retningers indbyrdes strid dækker over magtkampe imellem grupper, der søger at sikre sig indflydelse i universitetssystemet med alt, hvad dette fører med sig. Når udtrykket realisme her er anvendt, er det med hensigt. Afstanden fra den anvendte model til Morgenthau's »realistiske teori«, hvis hovedtese er, at ethvert fænomen kan føres tilbage til og forklares gennem et studium af magtrelationer, er ringe. Vi kan til forskel fra Morgenthau her pege på formaliseringen i en række hypoteser, der dækker processen og indskrænker det område, hvori magtrelationerne skal undersøges. Konflikteoretikere som Dahrendorff og Coser står under indflydelse af ideer, der minder om marxistisk synsmåde. Eksempelvis afledes gruppedannelse af over- og underordningsforhold i eksisterende strukturer, gruppedannelser, der bliver udgangspunkt for konflikt, eller som skabes af en opstået konflikt baseret på forskelle i topologisk position.

Teorier kan som bekendt opstilles som et sæt af spørgsmål eller som et sæt af svar. Både Dahrendorffs og Morgenthau's teorier er på den sidste form. Teorien prøves på den måde, at man undersøger, om svarene kan findes. Det synes som omtalt at gå udmærket i den foreliggende sammenhæng. Man må imidlertid være sig bevidst, at man dermed lægger sig fast på en bestemt virkelighedsopfattelse. Man hindres i at undersøge andre typer af forklaringer, som måske ville fungere lige så godt. Graham D. Allison har i sine artikler og bøger netop vist, hvorledes forskellige paradigmer anvendt på samme problemstilling fører til forskelle i resultater.²

I Gemzells bog lærer vi konflikt at kende i en særdeles bevidst sammenhæng i en organisation med stærk konkurrence, hvor hovederne ruller, når ideerne bliver underkendt. Kunne man forestille sig innovation i en anden kontekst end denne? Utvivlsomt!

Den hollandske økonom Pen har opstillet sæt af parametre indgående i forhandlings-situationer (det vil sige situationer, hvor et bevidst spil imellem parterne foregår) hvis samspil afgør, om en innovation forekommer, om den ledsages af konflikt, eller om den udvikles i al fredsommelighed. (Pens begreber er her omtolket til brug for den foreliggende sammenhæng.) Vi kan her sideløbende pege på hele problematikken omkring acceptabilitet i interaktionsprocesser.³

Vi kunne også angribe problemet på anden måde. Det er et spørgsmål, om man ikke ville have opnået en dybere forståelse af innovationens rolle ved at anskue dominansrelationen cybernetisk. Jeg har i anden sammenhæng gennemført en formalisering af dominansrelationer, som med fordel lader sig anskue ud fra en cybernetisk synsvinkel.

² *Graham T. Allison, Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis. American Political Science Review, LXIII, No. 3. Samme, Essence of Decision, Boston 1971.*

³ *J. Pen, The Wage Rate under Collective Bargaining, Harvard University Press, 1959. Thibaut og Kelley, The Social Psychology of Groups. Wiley 1959. Se også Ib Damgaard Petersen, Handlingssystemer i international politik, kapitel IV og Handlingssystemers grænser, ligevægt og stabilitet, upubliceret afhandling, Institut for Samfundsfag 1969.*

Tankegangen er parallel til Ashbys anvendelse af entropibegrebet på magtrelationer.⁴ En sådan synsvinkel vil give en teoretisk begrundelse for innovation, som et sæt af nye handlemuligheder i systemet, der kan sikre overførsel af information fra et system (eksempelvis det underordnede) til et andet (eksempelvis det overordnede). En sådan forøgelse af antallet af kanaler kan også fremkomme ved, at kvantitative ændringer i en bestående kanal når en tærskel, der giver en ny kvalitet, som sikrer informationsoverførslen. Heraf følger, at koalitionsaspektet særligt får relation til kvantitative ændringer i informationsaspektet og innovationsaspektet særligt til en forøgelse i antallet af informationskanaler.

En rimelig hypotese på dette grundlag ville være, at innovation stod i sammenhæng med informationskanalers malfunktion, hvor det normale i en organisation måtte være mulighed for overførsel af information i begge retninger. I modsat fald ville organisationen ikke kunne fungere. Det er muligt, at de dominante personligheder, den stærkt hierarkiske opbygning og forskellige kriser medførte problemer med, *hvor* grænserne for innovation skulle lægges, og dermed affødte konflikt; men vi må erkende, at visse begrænsninger er en forudsætning for organisationens beståen. Det er derfor i høj grad et spørgsmål om, hvorledes vi vil definere innovation, som kommer til at dominere i undersøgelsen, og i ligeså høj grad, hvad vi vil kalde en konflikt.

Det univers, som vi her har for os, er et univers med bastante magtrelationer og voldsomme konflikter, der næsten uvægerligt resulterede i taberens udstødelse af organisationen eller deportation til periferien. Dette billede er kun én side af den virkelighed, som vi har med at gøre.

Måske ville det have været logisk helt at gå over til at bruge en kybernetisk model på det foreliggende materiale, eksempelvis Erik Johnsens mangemålsmodel. Her ville vi få konflikten placeret i forskellen imellem målopfyldelse og faktisk foreliggende tilstand og innovationen som en kombinationsmodel, der følger af den manglende målopfyldelse gennem medierende lære-søge-og ændringsprocesser.⁵ Anvendelsen af en sådan model ville i princippet have givet os mulighed for at placere det Dahrendorff-Gemzellske univers som specialtilfælde af mere generelle kategorier. Det ville også have givet forfatteren lejlighed til virkeligt at udnytte sine resultater.

Det er jo operationsanalytikernes fejl, at de normalt ikke gør rede for den måde, hvorpå mål formuleres i organisationer. Det er Gemzells fortjeneste at have fremdraget en del teoretisk litteratur, der kommer ind på dette. Under alle omstændigheder er det hans hovedfortjeneste i værket at have bidraget stærkt til belysningen af målformuleringens problematik i komplekse organisationer. Det er min opfattelse, at der her kunne være gjort en virkelig indsats i retning af at komplettere eksisterende kybernetiske modeller med elementer, som netop må hentes fra det politologiske enkeltstudium. Meget kan allerede uddrages af arbejdet, som det foreligger. De vanskeligheder, som man som teoretiker støder på ved en formulering af de landvindinger, som studiet her rummer, kunne også tænkes at være overvundet ved anvendelse af den model, som den tysk-svenske forsker Birgitta Nedelmann har formuleret i *Sozialwissenschaftliches Jahrbuch für Politik*. Bd. 4, 1975, »Handlungsraum politischer Organisationen«.

Modellen bygger i mangt og meget på samme type forfattere, som Gemzell, men er egnet til kumulativ forskning takket være sin gennemførte, omend lidt bastante kategorisering.

Med sine to bøger har Carl-Axel Gemzell skabt sig en markant forskerprofil, præget

⁴ *W. Ross Ashby*, Introduction to Cybernetics. Chapman and Hall Ltd. 1956, paperback 1970.

⁵ *Erik Johnsen*, Studies in Multiobjective Decision Models, Lund 1968.

af forsøget på at gå nye veje i den historiske forskning. Hvis man gennem forordet søger til hans baggrundsgruppe falder navnet Birgitta Odén i øjnene. Man vil erindre hendes diskussion af forholdet mellem ideografisk og nomotetisk videnskab, inspireret af overvejelser fremført af Johan Galtung. Det er klart, at de vide rammer, som dér afstikkes for samtidshistorikere, hér er blevet udfyldt på original måde. Miljøet har været åbent for innovation.

Ib Damgaard Petersen

Julija Viktorovna Kudrina: Danija v gody vtoroj mirovoj vojny (Danmark under den anden verdenskrig). Moskva, Isdatelstvo »Nauka« 1975. 206 s. 71 kopek.

I sommeren 1975 udkom der i Moskva en bog med titlen »Danmark under den anden verdenskrig«, skrevet af en russisk historiker ved navn Julija Kudrina. Den har været længe undervejs. Allerede i oktober 1968 kunne man læse i den lokale sovjetambassades blad, »Fakta om Sovjetunionen«, at hun havde skrevet en afhandling om den danske modstandsbevægelse. Og i begyndelsen af 1970 udsendte det sovjetiske pressebureau Novosti en meddelelse om, at hun i 1969 havde forsvaret sin magisterkonferens med en afhandling om »De indre politiske brydninger og modstandsbevægelsen i Danmark i årene 1940–1945«. Hun har ganske vist arbejdet videre med sin afhandling i årene siden 1969. (Blandt andet anfører hun i sine noter korrespondance med Alfred Jensen i 1974). Men det er øjensynligt, at den bog, der i august 1975 udkom i et oplag på 2.850 eksemplarer (hvilket svarer til et oplag i Danmark på ca. 100 eksemplarer), i alt væsentligt er identisk med den afhandling, hun skrev i slutningen af 60'erne. Dels har hun kun i meget beskedent omfang henvisninger til den litteratur, der er fremkommet om emnet i løbet af 70'erne. Dels er de synspunkter, hun fremsætter i sit konkluderede kapitel, i vid udstrækning identiske med de konklusioner, som Novosti refererede hende for i 1970.

Blandt de konklusioner, der går igen både i 1970 og i 1975, er hendes konstatering af, at den tyske mønsterprotektoratspolitik indtil den 29. august 1943 stillede modstandsbevægelsen over for to opgaver, kampen mod besættelsesmagten og kampen mod samarbejdspolitikken. Dette kan næppe nogen være uenig i. Endvidere konstaterer hun begge gange, at samarbejdet mellem kommunistiske og borgerlige elementer i modsætning til, hvad der for eksempel var tilfældet i Norge, var et for den danske modstandsbevægelse specielt træk, og at det samme kan siges om Frihedsrådets faktiske overtagelse af landets udenrigspolitik i 1943–45. Også her peger hun på forhold af væsentlig karakter, omend en nuancering af udsagnene nok kunne have været ønskelig. Der var dog andre lande end Danmark, hvor kommunisterne gik i spænd med de borgerlige, og vor udenrigspolitik blev ført ikke blot af Frihedsrådet, men også af blandt andre diverse britiske instanser – vore egne politikere ikke at forglemme.

Endvidere påpeger hun både i 1970 og i 1975, at efterhånden som frihedskampen udviklede sig, blev det klart for den ledende del af arbejderklassen og for den mest bevidste del af befolkningen, at kampen ikke blot blev ført med henblik på den nationale befrielse, men også for »revolutionært-demokratiske forandringer i landet« i efterkrigstiden. Dette skal ikke benægtes, men nok kommenteres. Det står fast, at der var dem, der sloges for at få tyskerne ud af landet igen og Danmarks selvstændighed genoprettet. Der var andre, der sloges for dette plus noget mere. Det sidste var tilfældet med kommunisterne. De kæmpede også for at opretholde deres partiorganisation og i forlængelse deraf for at få gennemført deres program – det, som Kudrina med et taknemmeligt og til mange formål anvendeligt ord kalder for »demokratiet«. Det var derfor, de ville bruge deres stærke stilling i modstandsbevægelsen (som dog i 1945 ikke var nær så stærk, som